

lidské společnosti. Existenci ekologických rizik přitom pojímá nikoli jako okrajový produkt jinak progresivní lidské činnosti, ale jako odvrácenou stranu jistého jednostranného zaměření moderního rozumu a celého způsobu moderní organizace vědy a ekonomiky. Snad proto marně hledáme v rejstříku zmíněné knihy natolik pro sociology posvátné výrazy, jako je pokrok, modernizace či prosperita. Namísto toho v jejím závěru nalézáme zamyšlení nad způsoby manipulace moderním konzumentem, analýzu skutečných funkcí reklamy i kritiku

iluzí, podle nichž si můžeme svou vlastní identitu kdykoliv jít obstarat na trh s jeho rovností pro solventní. Závěrečné pasáže tak přecházejí ve (stále stejně vlnidnou a tolerantní) kritiku společnosti, v níž by „nemělo zůstat nic, co se nedá koupit za peníze“ (s. 202).

Byť úvod do sociologie Zygmunta Baumanova obsahuje i tyto pedagogicky ne zcela vhodné pasáže, lze jej, domnívám se, ke studiu doporučit, a to rozhodně nejen začátečníkům.

Jan Keller

Bernard Michel: Nations et nationalismes en Europe centrale, XIXe-XXe siècle

Paris, Aubier 1995, 321 s.

Inspirován příkladem Ernesta Gellnera, odvážil se Bernard Michel, profesor pařížské univerzity, ředitel Centra pro výzkum současné střední Evropy a předseda Mezinárodní komise pro slovanská studia, vstoupit na tenký led středoevropského etnického problému. Když Ernest Gellner mohl v Praze založit seminář pro zkoumání národnostní otázky, proč by se renomovaný znalec dějin střední Evropy v 19. a 20. století a následovník Ernesta Denise a Victora Tapié v přátelství k českým historikům, Bernard Michel, nemohl pokusit o vlastní výklad národnostní otázky ve střední Evropě. Naneštěstí už nikdy nemůže dojít k živé diskusi mezi oběma badateli, která by byla mohla zprostředkovat pro nás nesmírně zajímavým způsobem pohled zvenčí na otázku nacionalismu ve střední Evropě.

Podle nakladatelské reklamy je Michelova kniha psána především pro západního čtenáře, kterému má pomoci orientovat se v problému, k němuž v době války v bývalé Jugoslávii masmédiu denně přinášela drastické ilustrace. Na obrazkách či v novinách se neobjevilo kvalifikované vysvětlení situace ze strany vědy, jak tomu bývá, když se jedná o problémy medicíny, přírodních věd či techniky. Bernard Michel se domnívá, že bylo chybou, že nebyli přizváni historikové, aby neinformované veřejnosti vysvětlili působení nacionalistických mýtů. Jestliže sociologové, filozofové, psychologové nemají dostatek prostředků a sil věnovat se těmto problémům, je třeba dát slovo

historikům, když západoevropské společnosti byly válkou v bývalé Jugoslávii vyburcovány z letitého nezájmu o střední a středovýchodní Evropu.

Může však historik přispět k objasnění národnostního konfliktu, který se vynořil pro Západ zcela nečekaně s rozpadem sovětského impéria? Bernard Michel se domnívá, že historik je k tomu plně kvalifikován. Sám pokládá za historické ohnisko etnických problémů habsburskou monarchii, která se rozpadla v roce 1918. I bosenský konflikt je konec konců problém vzniklý v jednom z jejích nástupnických států. Jako vedoucí badatelského centra o současné střední Evropě je Bernard Michel podrobně seznámen se starší i současnou literaturou o oblasti sahající od Haliče po Bosnu a od Čech po Sedmihradsko. Je třeba ocenit jeho snahu o utřídění bezbřehého množství materiálu prostřednictvím volby deseti základních otázek, kterým se věnuje v deseti kapitolách své práce.

V první kapitole celkem snadno s pomocí knihy Geoffreya Moranta o středoevropských rasách, vydané krátce po Mnichovské dohodě v roce 1939, odmítá teorii o rasové nadřazenosti a podřazenosti, pro niž nelze nalézt vědeckým výzkumem doložený důkaz. Rovněž otázka dorozumívacího jazyka ve střední Evropě, pojednaná v druhé kapitole, není schopna utvořit páteř výkladu. Přesto „jazyková otázka“ skýtá autorovi mnoho látky ke srovnávacím studiím. Pro český postoj považuje za typickou Masarykovu výzvu z roku 1912, abychom nepovažovali národní jazyk za věc posvátnou, nýbrž pouze za nejpříhodnější prostředek k vyjádření našich tužeb, přání a citů. Důklad-

nější znalec Masarykova díla však patrně namítne, že v *České otázce* se ani Masaryk neubrání osudné hierarchizaci středoevropských kultur, když napsal: „Němci nám Čechům mohou ukazovati na svou literaturu, kulturu a velikost – avšak ani toho, ani onoho Maďaři nemají. Kulturní stav maďarského lidu je nižší než lidu slovenského a literatury značnější Maďaři nemají ještě dnes a dokonce žádné neměli v době Kollárově.“ (T. G. Masaryk: *Česká otázka*, Praha, vyd. 1924, s. 68).

Není patrně v silách ani tak velkého znalce minulých i současných národnostních poměrů ve střední Evropě, jakým nesporně je Bernard Michel, sladit či konfrontovat všechny názory, které se vyskytují a vyskytovaly v evropské literatuře o středoevropském problému posledních dvou století. Třetí kapitola věnovaná srovnávacím dějinám středoevropských národů proto vyjadřuje především mínění autorovo, s nímž nutno souhlasit především v tom bodě, že v kolektivním vědomí střední Evropy mají mnohdy větší úlohu „historické mytologie“ jednotlivých národů a národností než seriózní práce profesionálních historiků. Tento autorův názor ovlivnil i další kapitolu, věnovanou převážně středoevropské politice po rozkladu komunistických režimů. Bernard Michel se domnívá, že i víra v demokratické tradice střední Evropy je svým způsobem mýtem. Rozpad Jugoslávie i Československa považuje za důsledek nedostatku politické kultury a zaplnění prázdného prostoru nacionalismem.

V páté kapitole ovšem je tento soud zpochybněn užitím názorů literatury o problému domova, vlasti a „zemského vlastenectví“. Zatímco v předcházejících kapitolách bylo často užíváno prací maďarských a polských, v této kapitole bylo dáno slovo chorvatské historičce Mirianě Grossové, francouzskému lingvistovi Paule Gardeovi, který uveřejnil v roce 1992 v Paříži knihu o rozpadu Jugoslávie, rakouským a německým historikům Hansi Lembergovi, Arnoldu Suppanovi a Ernestu Birkemu. Všichni tito autoři zdůrazňují historicky dané rozdíly v postojích středoevropských a balkánských národů, které teprve po pádu jednotného komunistického vládního systému se mohly plně projevit. Na tato tvrzení navazuje šestá kapitola o vztahu nacionalismu a společnosti, která by mohla být základem k diskusi s Er-

nestem Gellnerem. Slovo je dáno českým historikům Miroslavu Hrochovi a Zdeňku Šolleovi a polskému historiku Stefanu Kieniewiczovi. Teprve však v další sedmé kapitole Bernard Michel vychází z vlastního hodnocení specifického historického vývoje středoevropských společností. Věnuje se sociabilitě v druhé polovině 19. století, k níž nalézají nejvíce dokladů pro české země. A nejen to. České měšťanské besedy a Matice byly napodobovány i skromnějšími osvětovými spolky, jako byla rusínská „Prosvita“ v Haliči či Matice slovenské či chorvatské.

Církevním spolkům v habsburské monarchii věnuje autor celou osmou kapitolu. Vyvrcholením, alespoň pro českého čtenáře, je devátá kapitola, která se dost podrobně zabývá středoevropským nacionalismem jako zdrojem vzájemné zášti mezi národy. Bernard Michel se v ní spolehl především na Hanse Lemberga, objevitele zapomenuté brožury vydané už kdysi za první světové války. Napsal ji švýcarský antropolog G. Montandon a doporučoval v ní „masivní transplantaci“ národnostních menšin jako záruku zamezení budoucích válečných konfliktů. Dvacáté století pak dále rozvíjelo myšlenku tzv. „výměny obyvatelstva“. Po první světové válce se jednalo především o potlačení surových národnostních konfliktů mezi Turky, Armény, Makedonci a Řeky. Není proto divu, že teorii transferu velkých skupin obyvatelstva se za druhé světové války věnoval Řek Nicolas Politis. Po nástupu nacismu k moci se v Německu Hitlerova menšinová politika obrátila nejen k otázce Sudet, nýbrž i k takovým akcím, jako byl plánovaný a plebiscitem obyvatelstva schválený přesun čtvrt milionu rakouských Němců z jižního Tyrolska do německé říše. Podle Lemberga tato akce, nedokončená pro vypuknutí války, ovlivnila názory anglické diplomacie na užitečnost výměny obyvatelstva v oblastech národnostních konfliktů. Lemberg také upozornil na Hitlerův projev z října 1939 o novém uspořádání etnografických podmínek ve střední Evropě. Bernard Michel si nikterak nečiní nároky na úplnost, když popisuje další akce přesídlování a vysídlování a „konečných řešení“, jejichž oběťmi se staly mnohé národy v průběhu druhé světové války a krátce po ní v hitlerovském Německu, ve stalinském Rusku a mnohde jinde. Bernard Michel se domnívá, že